

POETIKA USMENOKNJIŽEVNE BAŠTINE POSUŠKOG KRAJA

Bago, Petra

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:438895>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**POETIKA USMENOKNJŽEVNE BAŠTINE POSUŠKOGA
KRAJA**

PETRA BAGO

SPLIT, 2019.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska usmena književnost

**POETIKA USMENOKNJIŽEVNE BAŠTINE POSUŠKOGA
KRAJA**

Studentica

Petra Bago

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2019. godine

Sadržaj

1. Uvod.....	2
2. Crkveno-pučka baština.....	3
2.1. Adventski običaji	3
2.2. Materice, Očići i Tušti dan.....	4
2.3. Badnjica.....	5
2.4. Uskrsni običaji	7
2.5. Spasovo	10
2.6. Sveti Ivan	11
2.7. Sveti Ilija	11
2.8. Velika Gospa	12
3. Sijela	13
3.1. Dnevna sijela	13
3.2. Večernja sijela	13
3.3. Seoska slavlja	15
4. Svadbeni običaji.....	16
5. Narodna vjerovanja.....	18
6. Ganga	19
7. Rječnik	21
8. Zaključak.....	26
Literatura.....	27
Sažetak	29
Abstract	30

1. Uvod

Književnost, kao umjetnost lijepih riječi, uz sve svoje bogatstvo i razgranatost, razvila je jednu posebnu cjelinu, usmenu književnost. Usmena književnost najdugotrajnija je i najstarija vrsta književnosti te je ujedno i tradicija pisanoj književnosti. Postoji otkad postoji i čovjek, a razvila se usmenim putem i prenosila se od usta do usta, s koljena na koljeno, s generacije na generaciju. Razvila se tamo gdje se nije poznavalo pismo, a stvarali su je obični ljudi. Opjevala je bitne događaje određene zajednice, podvige hrabrih junaka, opisivala osjećaje naroda i njihovo shvaćanje života te je bila značajna za razvitak svjetske književnosti općenito. Još u renesansi javlja se interes za narodnu književnost, a u središte zanimanja stavljaju se obični ljudi, život na selu i seoski običaji jer su to bila središnja mjesta na kojima se razvijala usmena književnost. Svoja djela pisci su stvarali po uzoru na usmenu, odnosno narodnu književnost. Hrvatska književnost u prošlosti je bila isključivo usmena, a njeni autori koristili su se jezikom svoje sredine, odnosno dijalektom. Takva usmena književnost u najvećoj je mjeri pridonijela razvoju hrvatskog nacionalnog identiteta. Narod je usmenu književnost stoljećima stvarao i prenosio iz generacije u generaciju, stvorivši tako jedinstvenu sliku svoga kraja koju može poslati u svijet. Proučavajući usmenu književnost doznajemo razvijenost običaja određenog kraja, saznajemo kako je njegovo stanovništvo živjelo, kakve su odnose ljudi imali jedni s drugima te njihovu ideologiju i vjerovanja.¹

Usmenu književnost možemo podijeliti na: lirsku poeziju, epsku poeziju, priče (pripovijetke), dramu (folklorno kazalište), retoričke (usmenogovorničke) oblike te mikrostrukture (poslovice, zagonetke). Dvije glavne odrednice usmenih pjesama su ponavljanje i stalni epiteti. Ponavljanje je služilo lakšem pamćenju većeg broja stihova, a stalni epiteti su epiteti koji se javljaju u različitim pjesmama u istom obliku i značenju, bez obzira na konkretnu situaciju u pjesmi.²

U ovom radu govorit ću o običajima Hercegovine, odnosno o običajima Općine Posušje i sela Bage. Kazivači tradicijskih običaja su Vida Bago, Ruža Ćuk i Hrvoje Grubišić. Svi oni znaju za ove običaje tako što su im ih usmenim putem prenijeli njihovi djedovi i bake, a oni, kao vjerni čuvari tradicije, te običaje prenose dalje na svoje potomke.

¹ O tome više: Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.

² Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2008. str. 12.

2. Crkveno-pučka baština

2.1. Adventski običaji

Božićni običaji obuhvaćaju Advent i traju sve do Sveta Tri Kralja te zauzimaju središnje mjesto u ciklusu zimskih narodnih običaja. Božić je u kršćanskoj tradiciji dan kada se slavi rođenje Isusa, a svoje korijene nalazi u rimskoj antici. Rimski car Aurelijan 25. prosinca je proglasio *dies natalis solis invicti* (rođendan nepobjedivog sunca) pa tako kršćanstvo u 4. stoljeću preuzima ovaj i mnoge druge mitološke obrede, a iz tog stoljeća postoje i prvi podatci o proslavi Kristova rođenja.³

Božić je najveseliji kršćanski blagdan, ljudi slave rođenje Isusa Krista i nastoje se što bolje pripremiti za njegov dolazak. Vrijeme pripreme za Božić naziva se Advent ili Došašće. Slavljenje Adventa potječe iz 4. stoljeća. Podrijetlo je riječi advent od lat. riječi *adventus*, -us, m. što znači dolazak, dohod, početak. Advent je vrijeme od četiri nedjelje prije Božića, a te četiri nedjelje simboliziraju četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do dolaska Isusa Krista. „Nedjelja koja je najbliža svetkovini sv. Andrije prva je nedjelja Adventa.“ Ponedjeljkom iza toga dana počinju zornice, jutarnje mise koje započinju obično u 6 sati ujutro upravo zbog toga što je zora simbol Kristova dolaska. Ono što karakterizira Došašće su iščekivanje Isusovog dolaska, pokora i dobra djela. Misna čitanja usmjerena su na proročanstva Ivana Krstitelja i Izaije, a svećenici nose ljubičastu misnicu. U zadnjem tjednu posebno je istaknuta uloga Isusove majke, Blažene Djevice Marije, a čitanja se usmjeravaju na Isusovo rođenje. Došašće je vrijeme pokore, mira i iščekivanja pa se stoga u Došašću ne pripremaju slavlja i svadbe. Jedina iznimka je bio blagdan Bezgrješnoga začeca Blažene Djevice Marije (8. prosinca). Tada su se djevojke i žene okupljale na sijelima i pripovijedale, a muškarci su igrali prstena i kartali. Od dana sv. Andrije prestaju svadbe, a o tomu svjedoči i izreka zapadno-hercegovačkih Hrvata: „*Sveti Andrija svadbi zavezanija*.“ To je dan kad su djevojke običavale nagađati o budućem ženiku.⁴

Što se tiče blagdana u Adventu, u Posušju se posebno štuje blagdan Bezgrješnoga začeca Blažene Djevice Marije, glavna župa u Posušju nosi to ime, *Župa Bezgrješnog začeca blažene Djevice Marije, Posušje*. Djevica Marija uz Isusa u Adventu ima najvažniju ulogu, stoga joj pučka pobožnost posvećuje veliku pažnju. Narod u Zapadnoj Hercegovini taj

³ Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Etnografski muzej Split, Split 2004., str. 1-6

⁴ Usp. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 414-440.

blagdan naziva *Neoskvrnjeno začéce*. Sveta Lucija također je bitan blagdan jer se uz njega veže običaj sijanja pšenice koja bi se kad naraste stavila na blagdanski stol. Dvanaest dana od sv. Lucije do Božića nazivani su *Lucini dani*. U Zapadnoj Hercegovini se po tim danima proricalo vrijeme u idućoj godini.⁵

2.2. Materice, Očići i Tušti dan

Materice se uvijek slave dvije nedjelje pred Božić. Ovaj blagdan nema crkveno, nego čisto narodno značenje. To je ženski dan u godini. Toga dana običaj je da se „cine“ djevojke i žene, a muškarci ih daruju i časte. U selima Zapadne Hercegovine uoči Materica uvečer mladići idu od kuće do kuće i nose rakiju i mezu da tako počaste ženski svijet. Kad bi malo popili i popričali, djevojke i žene davale su im veliku količinu duhana u listu. To je bila tzv. „cina“. Na Materice se sastaju obavezno oni momci i djevojke koje su se o Božiću odlučili stupiti u brak. U Rakitnu kod Posušja Materice se još zovu Ženska cina. Tada su majke, bake, strine, cure i susjede darivale djecu orasima, lješnjacima, rogačima i suhim smokvama, a muževe i ostale ukućane čarapama, pečenicom, sirom, uštipcima i kavom. Momci bi pjevali:

*Idu, idu materice, / pleti mala čarapice. Iđe Božić, primiče se cina, / Pleti mala štogod
čarapina.*⁶

Očići padaju na nedjelju pred sami Božić. Ubrajaju se kao i materice u obiteljske blagdane. To je muški dan. Sad se muškarci „cine“ ženskima. Na taj dan kod mise se sastaju momci i djevojke. U nekim krajevima običaj je bio da djeca u šali vežu svoje očeve i majke pa da ih oni kasnije otkupljuju uštipcima i kolačima. U Rakitnu kod Posušja Očići se još zovu Muška cina. Očevi, djedovi i stričevi darivali su djecu: šnalama, maramicama, češljčićima, napravljenim zviždaljkama, zvrkovima, loptama, lješnjacima i orasima.⁷

Tušti dan dolazi uoči Badnjeg dana. Ne zna mu se pravo značenje. Odsutni stižu svojim kućama da u njima dočekaju Božić. Na ovaj dan se ne smiju šibati djeca, jer se vjeruje da će cijelu godinu biti nemirna i nevaljala.⁸

⁵ Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 414-440.

⁶ Isto.

⁷ Isto.

⁸ Alilović, Ivan, *Hrvatski narodni običaji u Hercegovini*, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1977., str. 89

2.3. Badnjica

Dan koji prethodi samom Božiću je Badnjak. To je običajima najbogatiji dan u godini. Badnjak se još zove i *Badnjica*, a podrazumijeva Badnje jutro i dan te Badnju večer. Postoje razne teorije o nastanku riječi badnjak, a najbolje prihvaćena je ona od Gavazzija koja utvrđuje kako je naziv badnjak nastao od korijena glagola bdjeti (starocrkvenoslav. bǫdeti) ili pridjeva badar (bodar) i od toga izvedeno razbadriti se, što znači razbuditi se. Badnje jutro povezano je sa spremanjem hrane za Božić, od kolača do svakojakih slanah delicija. Posti se, moli, uređuje se kuća i božićno drvo. Također, uređuje se i drvo badnjak koji je najpoznatiji simbol Badnje večeri. U Posušju se drvo badnjak naziva samo "badnjak".⁹

Drvo badnjak čine tri tanja debla, od kojih se na središnji utisne znak križa. Paljenje badnjaka spominje biskup Martin iz Bracare u Španjolskoj. Od davnina su badnjak palili drevni Rimljani, Španjolci, Portugalci, Francuzi, Nijemci, Englezi, južnoslavenski narodi i drugi. U Hercegovini najviše se za tu svrhu koristi hrastovo drvo upravo zbog toga što simbolizira Božju vječnost. U rano jutro, muškarci iz kuće išli bi u potragu za najprikladnijim drvom hrasta i onda bi ih donijeli kući na ognjište.¹⁰

Badnju večer u Posušju simbolizira unošenje badnjaka u kuću, a to obavlja glava obitelji. Badnjak se zatim stavlja na ognjište, pazi se da ono drvo na kojem je iscrtan križ ne izgori do kraja te se od njega na Božićno jutro pali božićna svijeća.¹¹

Postoji nekoliko načina unošenja badnjaka u kuću, primjerice u Rakitnu pored Posušja otac bi na badnjacima urezivao križeve, a unosila su ih tri najmlađa člana u obitelji. Sva tri badnjaka predaju se majci koja ih stavlja na ognjište. Također je u Rakitnu zabilježen običaj po kojem najstariji član obitelji unosi badnjak i zatim do pola moli *Očenaš*, a ostatak obitelji nastavlja molitvu. Badnjak zatim stavlja u tzv. *šporet* (peć na drva). Na isti način bi unio i dva druga badnjaka i ponovno molio. U selu Osoju kod Posušja badnjak pravi otac, a u kuću ga unosi najmlađi sin. Kada sin unese badnjak i pozdravi ukućane oni zajedno drvo pospu pšenicom koja se posijala na sv. Luciju. (Nigdje drugdje nije zapisan takav običaj!). Potom bi se badnjak stavio u vatru i pustio da izgori do križa. Kad dođe do križa izvadi se i čuva se do

⁹ Kelava, Josipa, *Badnjica u kulturnoj baštini posušškoga kraja*, Ethnologica Dalmatica 24 (1). Split. 2017, str. 1-17

¹⁰ Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399-435.

¹¹ Kelava, Josipa, *Badnjica u kulturnoj baštini posušškoga kraja*, Ethnologica Dalmatica 24 (1). Split. 2017, str. 1-17.

Nove godine. Na Novu godinu se od njega zapali žigica i pripale se svijeće u pšenici. Opet se ugasi i čuva do Sveta tri kralja, a tada se nosi na njivu gdje je posijana pšenica. Nosi se i pšenica što je posijana na sv. Luciju. Ona se zakopa u njivu i tu se zabode to što je ostalo od badnjaka. U Batinu, selu udaljenom desetak minuta vožnje od Osoja, običaj je bio malo drugačiji. Ondje badnjak unosi otac, a s njim ide dvoje djece. Otac nosi najveće drvo, na kojem je urezan križ, a djeca su mu sa strane i nose manje cipljice. Također bi se posipalo pšenicom. Badnjak se stavi u vatru i gori dok se moli. Kad se izmoli, izvadi se iz vatre i ostavi u stranu za ujutro. Na Božić se od njega odloži vatra i upali Božićna svijeća.¹²

Svijeća je oduvijek imala važnu ulogu u kršćanskoj tradiciji, običaj je bio na blagdanski stol postaviti tri svijeće, a te tri svijeće predstavljaju vjeru u Presveto Trojstvo. U Hercegovini se prije božićnoga ručka moli, a zatim se pale tri svijeće vatrom od badnjaka u znak svetoga križa: „U ime Oca (1), i Sina (2) i Duha Svetoga (3). *Kako se ove sviće upalile tako nami Bog svaku sriću udili*“.¹³

Kada su se unijeli badnjaci u kuću, slijedila je molitva i škopljenje blagoslovljenom vodom. Blagoslovljena voda simbol je snage i Božjeg blagoslova. Domaćica bi pošćropila najprije kuću, a zatim šćalu i cijelu okućnicu. Zatim bi se tijekom molitve posebna pažnja usmjerila na pokojne iz obitelji.¹⁴

Ukrašavanje bora i jelke također je bitna tradicija u Hercegovini. Običaj kićenja božićnog drvca na hrvatsko područje je došćao pod utjecajem srednjoeuropskih naroda u drugoj polovici 19. stoljeća. Okićeno božićno drvo simbolizira Krista koji je stablo života i svjetlo svijeta. Prije se božićno drvce kitilo svijećama, orasima obojenim u srebrnu ili zlatnu boju, lješnjacima, jabukama, smokvama, bombonima, ukrasnim šćarenim svjetlucavim papirima.¹⁵

U Rakitnu bi se jelke ukrašavale orasima i pamukom. Danas se običaj kićenja bora pomaknuo na nekoliko dana ili tjedana prije samog Božića. Božićno drvo ukrašava se raznim šćarenim ukrasima, a obavezno ispod bora uvijek stoje jaslice. Jaslice se prave tako da se napravi mala šćalica od drveta. U šćalicu se stavi slama na koju se polože figure Marije,

¹² Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, 67-91.

¹³ Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 45 (4), Split, 2010., str. 467-488.

¹⁴ Kelava, Josipa, *Badnjica u kulturnoj baštini posušćkoga kraja*, Ethnologica Dalmatica 24 (1). Split. 2017, str. 1-17.

¹⁵ Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2011., str. 229-264.

Josipa i Isusa. Izvan štalice se stavi mahovina na koju se postave figure pastira i tri mudraca. Na krovu štalice se postavlja zvijezda repatica, a običaj je postaviti dio svjećica tako da svjetlo obasjava Isusa, Mariju i Josipa.¹⁶

Selo Bage također njeguje ovakve običaje. Na Badnjak se posti, jede riba, kupus ili grašak i pije se vino. Isti je bio ručak, užina i večera. Muškarac, glava kuće u obitelji, pravi badnjake. Na badnju večer sva čeljad obavezno mora biti u kući. Dok se čeljad skupi, domaćica pripremi blagoslovljenu vodu i raznog žita. Domaćin unosi badnjake i govori: „Hvaljen Isus i Marija, na dobro Vam došla Badnja večer“, a ukućani odgovaraju: „I s tobom Bog da zajedno.“ Poslije toga se moli *Vjeronanje* i za pokojne u obitelji. Na prozoru se pali svijeća. Nakon unošenja badnjaka, cijelo se selo skupi na središtu sela gdje se pije kuhano vino i pjevaju božićne pjesme. Mladići i djevojke odlaze na ponoćku, a poslije svete mise okupljaju se u svojim domovima i časte kolačima i mezom. Meza je plata od domaćeg pršuta, sira i raznih slanih delicija. Za Božić u hercegovačkim obiteljima tradicionalno se pekao kruh od pšeničnog brašna te se taj kruh pisao. To se radi tako što se uzme čaša, fildžan ili neki drugi predmet pa se pritisne na više mjesta gornje površine skuhanog tijesta, a zatim se kruh zapreće pod sač na ognjište da se peče. Kad se izvadi, izgleda ispisan onim predmetima koji su se ranije za to upotrijebili. Taj ispisan kruh negdje se naziva časnica koja se smatra nesvakidašnjim ukrasom. Osim kruha šara se i pogača, pšenični kruh koji se ne kvasa. Najčešće se prekriži očenašima po sredini. Takva pogača je predstavljala raskoš pa se stavljala na vidljivo mjesto u kući i često se kitila raznim cvijećem. Na sam Božić, izvadila bi se najurednija odjeća iz ormara i odlazilo se na misu. Poslije mise cijelo selo se okupi na jednom mjestu na kojem se okuplja svake godine, pije se rakija i pjevaju božićne pjesme. Mlade nevjeste koje su se tek udale u selo, nose kolače ili uštipke i svi se međusobno časte. Zapleše se kolo i pjeva ganga. U malo starija vremena, poslije mise se išlo kroz grad u šetnju i tu je bila „zamiračina“. Momci su gledali koja cura je ljepša i bolja, tu su se sklapale veze, a stare babe bi sjedile na jednom mjestu i promatrale koja će djevojka izabrati kojeg mladića pa bi se tako odmah moglo procijeniti koja se cura nakon Božića udaje.¹⁷

2.4. Uskrsni običaji

Uskrs je središnji događaj kršćanske liturgijske godine, događaj otkupljenja i spasenja ljudskog roda, a oslanja se na židovski blagdan Pashu. U uskrsnim običajima najviše se vidi

¹⁶ Kelava, Josipa, *Badnjica u kulturnoj baštini posušškoga kraja*, Ethnologica Dalmatica 24 (1). Split. 2017, str. 1-17.

¹⁷ Kazala mi je 2016. godine Vida Bago, djev. Crnogorac, rođena 1939. u selu Crnogorci kraj Posušja.

povezanost svjetovnog i religijskog. Naime, malo koji uskrсни običaj nije prožet kršćanskim tumačenjem, pod utjecajem Crkve razvili su se mnogi svjetovni običaji pa je tako nastala simbioza religijskih i svjetovnih motiva. Tako su vatra i voda postali temeljna kršćanska sredstva kojima se ljudi čiste i ulaze u novi život po Isusu Kristu, a za blagoslovljene predmete vjerovalo se da imaju veze sa zdravljem ljudi, stoke te dobrim urodom polja. Uskrсни običaji sadrže obrede prijelaza kojima se korizmenom pripravom napušta staro stanje pa tako korizma predstavlja žrtvu i pripremu za novi život. Uskršno razdoblje počinje prvim danom korizme (Čista srijeda), a završava tjedan nakon Uskrsa, na Mali Uskrs. Riječ korizma dolazi od latinske riječi quadregesima i označuje broj četrdeset, odnosno četrdesetodnevno razdoblje koje prethodi Uskrsu. Veže se uz biblijski događaj četrdesetogodišnjeg lutanja izraelskog naroda pustinjom te Isusov boravak u pustinji. Elementi korizmene priprave su pokora, post i molitva. Korizma počinje Čistom srijedom ili Pepelnicom na koju se vrši obred pepeljanja. Pepeo je simbol čišćenja i poniznosti, predstavlja čovjeka koji je iz pepela stvoren, a u pepeo će se i vratiti. Kroz korizmu se više moli, obavlja se ispovijed, česte su pobožnosti križnog puta, a cijelo to vrijeme ispunjeno je tišinom.¹⁸

Veliki ili Sveti tjedan obuhvaća dane od Cvjetnice do Uskrsa. Cvjetnica se održava u nedjelju prije Uskrsa. Na taj dan kršćani slave Isusov ulazak u Jeruzalem. Kod Hrvata Cvjetnicu karakteriziraju umivanje u cvjetnoj vodi, blagoslov maslinovih ili palminih grančica, procesija s blagoslovljenim grančicama te misa na kojoj se pučkim napjevom pjeva *Muka*. Na Cvjetnicu umivalo se izvorskom vodom u koju se stavlja tek ubrano cvijeće ljubičice, ruže i drugog proljetnoga cvijeća.¹⁹

Muka i patnja Isusa Krista događaju se u Velikom (Svetom) trodnevlju: na Veliki četvrtak, Veliki petak i Veliku subotu. Sveto trodnevlje obilježeno je tišinom, molitvom i pokorom. Veliki četvrtak je početak Isusove muke te dan njegove Posljednje večere. Za vrijeme Posljednje večere Isus naviješta da će ga jedan od dvanaestorice apostola izdati. Isus je sa svojim učenicima za vrijeme Posljednje večere blagovao zelje pa je stoga postala tradicija da svaki obiteljski stol na Veliki četvrtak poslužuje zelje. U Hercegovini Veliki četvrtak se naziva i *Zeljavi četvrtak*. Za Veliki četvrtak karakterističan je obred pranja nogu koji je također povezan sa Posljednjom večerom kada je Isus svojim apostolima prao noge. Veliki petak dan je Isusove muke. Na oltarima nema križeva ni svijeća te se ne slavi sveta

¹⁸ Čapo, Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrсни običaji*, Golden marketing, Zagreb, 1997. str. 8-40.

¹⁹ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 155-183.

misa. Slavi se obred Kristove muke, otkriva se i ljubi križ te pjeva Gospin plač. Veliki petak dan je žalosti. Vjernici poste ništa ne jedući i pijući. Taj se post u hrvatskoj tradiciji naziva *sušenje, žežinjanje, žinjanje*. Na Veliki petak u mnogim mjestima se ide za križem u procesiji. Zadnji dan Svetog trodnevlja je Velika subota, dan Isusova počinka u grobu. To je dan iščekivanja Isusova Uskrsnuća. Veliku subotu narod u Hercegovini naziva i *Bila subota* jer se tada trebalo umiti i pročistiti od grijeha. Bio je običaj umiti se vodom koja je ranije blagoslovljena u crkvi. Posao se na Veliku subotu obavljao samo u kući, a teži posao ispred kuće nije se smio obavljati. Na večer se ide u Crkvu na Vazmeno bdijenje gdje se blagoslivlja voda, ogranj i hrana.²⁰

Običaji vezani uz selo Bage također su takvi. „*Na Cvijetnicu običaj je bio ubrati ljubičice i njima se umiti po licu. To je bio izraz nečega novoga, početak proljeća. Kroz korizmu se nije pivalo, čuo se samo Gospin plač. To je duga pisma o Isusovoj mucu i smrti na križu. Uvečer na sijelima sva je čeljad pivala Gospin plač. Tek kad se ispivao Gospin plač išlo se spavat. Na Veliki četvrtak se ilo zelje i kukuruzni kruv. Prije se u crkvi vršio obred pranja nogu. Od podne zašute crkvena zvona do Velike subote. Na Veliki četvrtak molila se molitva Križići, a molile su je najčešće žene poslije podne. Ta molitva počinjala je riječima: „Oj dušice grišna.“*

Dušice grišna

Oj Dušice grišna,

budi u viri kripna.

Kada budeš putovati

dugim putima i tisnim klancima

Susrit će te duv nemili, duv nečisti,

Pitat će te dušo grišna,

Il' si moja, il' si Božja,

²⁰ Dragić, Marko, *Metkovska pasionska baština*, Hrvatski neretvanski zbornik 6, Društvo Neretvana i prijatelja Neretvana u Zagrebu, Zagreb, 2014., str. 229-247.

Nisam tvoja, već Božja,

Kad sam bila na onom svitu,

ja sam rekla

Sto amena, sto jezusa, sto križića,

sto se puta prikrstila,

Na blagdanak, na Veliki četvrtak.

„Na Veliki petak post je morao bit obavezan, ujutro se ništa nije smilo ist, običaj je bio ustati rano, da bi se stiglo izmoliti 33 krunice do podne, ako si junak i ako moreš. Išlo se u crkvu na obred ljubljenja križa. Blagovala se riba i pilo se crno vino, jer se virovalo da se vino koje bi se popilo pretvorilo u krv. Na Bilu subotu, zove se tako jer se tumači kao veza sa pranjem odjeće za Uskrs, kad zazvoni podne, svi su se išli umivat, da se, kako se govorilo, očiste od grijeha, da mladenačka koža dobije lipu boju. Na Uskrs ujutru, tribaš rano ustati i reć tri radosne krunice i 77 Zdravomarija te po mogućnosti prije sunca otić u groblje. Za Uskrs su se kuvala jaja, nije bilo boja pa bi se uzelo trave, zamotaj u krpju i sveži, ili stavi kapule crvene i pusti da se jaja oboje, a za Uskrs bi, zna se, pršut jeo, kuvani pršut za marendu, i onda kad odeš na misu, do noći se odalo po gradu, gori, doli i družilo bi se sa ostalima. To je bilo disko, sastajanje, to je bilo sve. Tu je šetnja momaka i divojaka, tucanje jajima i momačko bacanje kamena s ramena. Svirale su se dipje i tako se slavilo uskrsnuće Isusa Krista.“²¹

2.5. Spasovo

Uzašašće ili Spasovo je blagdan koji se slavi 40 dana nakon Uskrsa, uvijek četvrtkom, a sjećanje je na Kristov uzlazak u nebo. Uzašašćem na nebo Isus Krist je spasio čovječanstvo. Zato se taj blagdan zove i Spasovo. Spasovo se naziva i drugim Uskrsom. U Hrvatskim krajevima, Uzašašće karakteriziraju spasovski ophodi, zvani križari i križarice, koji se prvi put spominju početkom 17. stoljeća u Bakru. Procesije su počinjale u ranu zoru sa svrhom

²¹ Kazala mi je 2016. godine Vida Bago, djev. Crnogorac, rođena 1939. u selu Crnogorci kraj Posušja.

blagoslova polja. Kroz takve procesije mladi su skupljali hranu koju bi im narod putem darivao. Narod taj blagdan smatra i pastirskom svetkovinom.²²

U Hercegovini, na Spasovdan, običaj je bio tetoviranje križeva na rukama. U Posušju se na taj blagdan odvija procesija kroz središte grada. Procesija kreće od glavnog posušskog groblja, prolazi kroz glavnu ulicu i dolazi do crkve. Djeca koja su tek primila sakrament Svete pričesti hodaju u svečanim haljinama i u rukama nose košare s cvijećem. Izlozi trgovina i obiteljske kuće pored kojih procesija prolazi ukrašeni su cvijećem, križem i svijećom.²³

2.6. Sveti Ivan

Sveti Ivan, *Ivanjdan* je 24. lipnja. Blagdan je to koji se ističe folklornim bogatstvom. U cijeloj Hercegovini običaj je da se uoči sv. Ivana pale vatre koje narod naziva svitnjaci. Ime svitnjaci dovodi se u vezu s istoimenim kukcima koji se pojavljuju nekoliko dana pred Ivanjdan. U Bosni i Hercegovini se do naših dana sačuvao običaj paljenja svitnjaka u sumrak prije blagdana Sv. Ivana. Donedavno je bio običaj da se svitnjak pali kod svake kuće i to na najuočljivijim mjestima. Oko svitnjaka se okupljao mlađi i stariji svijet. Mlađi su se igrali oko svitnjaka, a stariji su sjedili. Kada bi svitnjak dogorijevao i plamen mu se smanjio mladići su ga preskakali. Od osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća nekoliko obitelji kod kuća zajednički zapale svitnjak. U osvit blagdana običaj je da svi rano ustanu i odu prije sunčeva izlaska gaziti bosim nogama po lugu svitnjaka. Tako se vjerovalo da će noge biti zdrave od bolesti. Ivanjdan je također početak ljetnog kupanja pa se u selu u kojem ima vode za kupanje išlo prije sunca na kupanje ili umivanje. Vjerovalo se u ljekovitost ivanjdanske vode, što možda ima veze s Ivanovim krštenjem na rijeci Jordanu.²⁴

2.7. Sveti Ilija

Sveti Ilija zaštitnik je Bosne i Hercegovine te se slavi 21. srpnja. Prema narodnom vjerovanju, sveti Ilija upravlja gromovima i munjama i njima tuče vragove i grešne ljude. Ilinska vrućina je najjača u godini, zovu je božji zvizdan.

Ilija ognjeni, koji grome odgoniš

²² Dragić, Marko, *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2009., str. 205.-228.

²³ Kazala mi je 2016. godine Vida Bago, djev. Crnogorac, rođena 1939. u selu Crnogorci kraj Posušja.

²⁴ Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, 3 (3), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2007., str. 369-390.

odgoni grome u zle gore

di se mise ne govore

di zvonce ne zveči

di Gospa ne kleči,

*di Isus muku ne trpi.*²⁵

2.8. Velika Gospa

Velika Gospa naziv je za blagdan kojim se slavi uznesenje Blažene Djevice Marije u nebo. Slavi se 15. kolovoza. Posuška župa na poseban način slavi zaštitnicu svoje župe, a to je ujedno i dan općine Posušje. Vjernici se devetnicom pripremaju za taj blagdan. Mnoštvo vjernika svaki dan kroz dva tjedna prije Velike Gospe dolazi na krunicu i svetu misu. Na Uočnicu Velike Gospe organizirana je procesija s Gospinim kipom kroz središte grada. Nakon svete mise održava se blagoslov djece. Na sam blagdan Velike Gospe mnoštvo hodočasnika iz svih okolnih krajeva se slijeva u Posušje. Mnogi dolaze čak i bosih nogu. Iza svečanog slavlja mise, odlazi se na zajednički obiteljski ručak. U večernjim satima svi, i mladi i stari, odlaze na „dernek“ i „dir“ kroz središte grada.²⁶

Derneći su nastali iza prvog rata i igrali su značajnu ulogu u životu seljačke mladeži. To je bila njihova prilika da se bolje upoznaju, zbliže i dobro zabave pa su svaki dernek iščekivali kao najvažniji događaj u životu. Mlađarija je nastojala da se za svaki dernek što bolje obuču. Djevojke su tražile od svojih roditelja da im kupe odjeću po najnovijoj modi, kako bi se što bolje uredile za taj dan. Na udaljenije derneke išlo se pješice te se moralo poći prije zore, a mnoge su djevojke i žene išle bosa i ovako pjevale:

„Zavitna sam u Goricu bosa,

Da moj dragi rusake ne nosa.“

U rano jutro mnoštvo svijeta sa svih strana dođe u mjesto u kojem se održavao dernek. Najprije se išlo u crkvu i obavljalo zavjet, a onda se zajednički doručkuje što se ponese od kuće. Zatim se razgledavaju dućani i roba te se čeka pučka misa. Pučka misa obično se održavala na otvorenom prostoru pred samom crkvom. Poslije mise svijet se razleti

²⁵ Kazala mi je 2016. godine Ruža Ćuk, djev. Begić, rođena 1949. u selu Gradac kraj Posušja.

²⁶ Kazala mi je 2016. godine Vida Bago, djev. Crnogorac, rođena 1939. u selu Crnogorci kraj Posušja.

na sve strane po gradu, sjedne se u hlad sa rodbinom i prijateljima. Žene iz torba vade pečene i varene piletine, sirce i uštipke, a mlađarija jedva čeka da ide na cestu u šetnju. Šetnja traje sve do u noć. Momak koji ima djevojku mora se sastati s njom da ih vidi cijeli puk. Običaj je bio da djevojke ponesu veliku granu meslidana u rupicama na dernek i da ga poklanjaju momcima za kićenje. Zato su momci bilo obavezni kupiti nešto djevojkama na derneku. Najčešće su im kupovali jabuke koje su djevojke stavljale u zovnice. Na dernecima su momci pokazivali jakost i snagu, često bi igrali kamena s ramena, te su na dernek dolazili naoružani noževima. Kad bi momci iz jednog sela išli na dernek u drugo selo, obično bi na sred ceste zaigrali kolo i stali vriskati. To bi domaći momci shvatili kao izazov pa bi ih prekidali i tako bi često nastajala bitka. Uvečer su momci išli zajedno s djevojkama kući s derneka. Poneka bi se djevojka dugo zadržala s momkom pa bi joj pjevali:

Bećarušo, jel' te majka tukla

*Kad si joj se u zoru dovukla?*²⁷

3. Sijela

3.1. Dnevna sijela

Od kad je čovjeka, postojala je potreba za razonodom i odmorom od svakodnevnih teških poslova. Nije postojao bolji način od međusobnog ogovaranja, takozvanog tračanja. Središte sela oduvijek je bilo mjesto najvažnijih aktivnosti, pa tako i ove. Žene iz sela okupljale su se na svakodnevno sijelo koje se događalo čak tri puta dnevno. Tu su se ogovarale mlade djevojke i momci, raspravljalo se tko je s kim, dogovarali se idući susreti i tako dalje. Ponekad bi se dogodila i pokoja svađa, ali je to sve kratko trajalo. Ljeti, kada mlade djevojke večeraju, odlaze na livadu na zajedničko druženje. Igrale bi razne igre. Hodale su na rukama, gađale kamenjem, penjale se na stabla, pjevale. Također, način zajedničkog druženja bilo je čuvanje stoke. Majke su slale svoje mlade kćeri da čuvaju ovce ili krave pa su se djevojke družile i pjevale razne pjesme.²⁸

3.2. Večernja sijela

Najčešći oblik zabavnog života mlađarije bila su noćna sijela. U jesenske i zimske noći bio je običaj da se djevojke same okupljaju i sjede na sijelu u jednoj kući. Tu bi plele,

²⁷ Alilović, Ivan, *Hrvatski narodni običaji u Hercegovini*, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1977., str. 54.

²⁸ Kazala mi je 2016. godine Ruža Ćuk, djev. Begić, rođena 1949. u selu Gradac kraj Posušja.

vezle i pjevale. A gdje se sastaju djevojke, tu bi obično trčali i momci. Najomiljenija sijela bila su ona na kojima se čupa vuna, patka duhan, komeša kukuruz i slično. Naravno, momci nisu dolazili da rade nego da zamjeraju djevojke. Oni su pjevali gangu, bacali šale, igrali šijavice i igrali razne igre. Za takva sijela djevojke su se uređivale kao da idu na dernek. Više im je bilo stalo da se svide momcima, nego do čupanja vune. Često su pjevale gangu, koja je kod njih bila osjećajna i ljubavna, a kod muškaraca bi ponekad prešla u vulgarnost. Ako bi djevojka osjetila da između nje i momka koji je zavodi ima malo ili nimalo ljubavi, te ujedno nema izgleda za brak, ona će ga odbiti. Na sijelu su se natpjevali mladi momci i djevojke, što je bilo jako zanimljivo i zabavno te je imalo natjecateljsku ulogu, a zvučalo je ovako:

Lipše naše, vaše ko gargaše

Umri curo, zemljica ti laka

Nestalo je pošteni' momaka.

Sijelo momaka i djevojaka zvalo se *ćosanje*. U selima Zapadne Hercegovine od starine je običaj da momci idu uvečer djevojkama na sijelo u njihovu kuću. Takav način ćosanja potječe još iz turskog doba. U prošlosti se to sijelo odvijalo pod nadzorom roditelja, ali se tijekom vremena i to promijenilo. Ako bi se momku svidjela djevojka iz sela, on čeka prigodan trenutak da joj to objavi. Nastojat će joj pokloniti cvijeće. Pristane li djevojka, momak ugovara sijelo. To sijelo moralo je biti utorkom, četvrtkom, subotom i nedjeljom. Tako se momak uputi njenoj kući i ako spava pokuca na vrata nekoliko puta i zaziva djevojkicu po imenu. Treba se dobro namučiti da dođe do djevojke. Djevojčin ponos često bi bio jači i od same ljubavi. Momak mora zaista biti uporan da bi ga djevojka pustila u kuću. Nakon toga sjede, petrolejka gori, a momak i cura razgovaraju. Sve to osluškuju roditelji. Svrha cijelog razgovora je da se mladi upoznaju. Kasnije, kad razgovor završi, momak odlazi kući, a ako bi se imalo svidio curi, ona ga poziva da dođe ponovno neku drugu večer. Kad pođu kući momci pjevaju:

Oj zorice, jel' ti žao noći,

'Ko je meni od divojke poći.

Oj divojko, moja od zorice,

Tako bi momak nastavljao dolaziti na sijelo u djevojke. Nakon tog početnog upoznavanja, sastaju se nedjeljom poslije podne i na dernecima. Ako se djevojka ozbiljno zainteresirala za mladića, onda drugi momci ne bi ni pokušavali dolaziti k njoj na sijelo. Ukoliko se sve normalno odvija između mladića i djevojke, oni se i uzmu. Međutim, ako bi mladić nakon dužeg vremena druženja ostavio djevojku, ona se onda nalazi u jako nepovoljnom položaju u svome selu. Prema narodnom shvaćanju, takvo ostavljanje djevojke za svakog momka je najveći grijeh i sramota. Seljačkim djevojkama bila je mnogo važnija udaja nego ljubav pa bi se nalazila na sijelu s više muškaraca, kako bi imale više prilika za udaju, odnosno kako bi se mogla odlučiti za što bolju opciju.²⁹

3.3. Seoska slavlja

Stari i mladi, naziv je to za igre koje se svakog ljeta od 1962. na sv. Roka (16.8.) pa sve do danas održavaju u selu Bage. Sve je počelo kao oproštaj od jednog seljanina koji je otišao na rad kod strica u Argentinu. Od tada pa sve do danas proslava se održavala smanjenim intenzitetom samo za vrijeme Domovinskog rata. Bio je to glavni događaj u selu na koji su dolazili svi koji su nosili prezime Bago, ma gdje živjeli. Taj događaj ujedno je postao i dan sela. Središnje mjesto bila je velika livada u Topali, na kojoj se nalazi Bagin dub. To je po mnogima najljepši i najveći hrast u čitavoj okolini. Tu se igralo prstena, karte, šijavice, potezao konop, klip, skok s mjesta i drugi tradicionalni sportovi. U novije vrijeme, proslava započinje nogometnim susretom između starih i mladih. Do devedesetih godina kriteriji za pripadnost skupini starih bili su odslužen vojni rok, navršениh 27 godina ili ženidba. Kasnije su se kriteriji nešto izmijenili, što zbog sve kasnije ženidbe, što zbog nepostojanja vojne obveze. Momčad mladih predvodili su mladići koji su napunili 18 godina i koji još nisu bili oženjeni. Nakon turnira u nogometu, pravi se fešta gdje se jedu domaći uštipci koje su napravile seoske žene te pečeno meso i meza. Nijedno dobro slavlje ne može proći bez dobre glazbe, pa se pjeva, a mladići i djevojke plešu kolo. S obzirom da je to bilo središnje događanje u selu, djevojke i žene su se uređivale.

Kazivačica pripovijeda šaljiv događaj kada se jedna gospođa, koju su zvali Škevuša, spremala za slavlje i večer prije oprala svoju jedinu suknju koju je imala. Kada ju je oprala, stavila je na komaštre da se osuši, a ispod je bila žeravica. Međutim, suknja je pala i

²⁹ Alilović, Ivan, *Hrvatski narodni običaji u Hercegovini*, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1977., str 50.

izgorjela. To je postala lokalna anegdota kojoj su se svi uvijek smijali. Ovo je najstarije slavlje ovakve vrste u Posušju, stoga se mladi trude svake godine ga što bolje organizirati. Na ovu proslavu povremeno dolaze mnoge Bage iz Njemačke, sjeverne i južne Amerike da bi očuvali svoju tradiciju.³⁰

4. Svadbeni običaji

Hrvatski svadbeni običaji zapravo su razvijeni iz kulture seljaštva jer je seljaštvo bilo najdominantniji sloj društva. Seljačka kultura bila je najvažnija sastavnica narodne kulture Hrvata. Sklapanje braka važan je dio života svakog pojedinca i zajednice. Nastali su u dugom vremenskom razdoblju od sedamdesetih godina 19. stoljeća do naših dana. Poštivanje običaja, katoličke vjere, pisanog i običajnog prava bili su preduvjeti za normalno funkcioniranje braka. U događaje sklapanja braka uključivani su veliki naponi, a to je ujedno i bila prilika za veselje i gošćenje.³¹

Hrvatski svadbeni običaji po različitim mjestima drugačije su oblikovani. Koliko god sličnosti imaju, sitne pojedinosti koje ih razlikuju čine odrednicu nekog kraja. U Hercegovini, mladi, nakon što se odluče za brak, započinju sklapanje braka prosidbom. U starija vremena, uglavnom se u prošnju išlo subotom uvečer, kako bi vjernici nedjeljom ujutro mogli ići u crkvu na prsten. Na prosidbu su uglavnom išli mladoženjin otac, brat i stric te su oni sa sobom nosili hranu i piće te jabuku. Kada dođu u kuću od mlade, pozdravljaju riječima: „*Valjen Isus i Marija! Kako ste?*“, a nazočni otpozdravljaju: „*Vazda Isus i Marija! Dobro, kako ste vi?*“. Glavni prosac otpočne prosidbu riječima: „*Ja sam sa svojom družinom došao noćas u ovu poštenu kršćansku kuću, jer smo čuli da u njoj ima jedno naše čeljade. Mi želimo da ga vidimo. Ako bude naše, ono će doći k nama i sjesti, ako nije naše, onda neće ni doći.*“ Kućni starješina odgovara: „*Mi vas primamo u našu kuću, sjedite, razgovarajte slobodno kao naši prijatelji, ali u ovoj kući nema nijedno tuđe čeljade, a moja su sva čeljad na broju. Možda ste se vi zabunili?*“ Nakon što ih puste u kuću, priča se uz rakiju i kavu. Zatim slijedi pregovaranje oko mlade, a domaćini uvode muškarca obučenog u žensko i pitaju je li njega traže pa tako nakon "lažnih mlada" i mnoštva pregovora na kraju uvode djevojku koja dolazi pred proscu i lijepo ih pozdravlja. Djevojka se mora izjasniti i otvoreno reći prima li proscu te ujedno tražiti blagoslov od svojih roditelja. Tada glavni prosac uzima jabuku u koju je stavljen novac. Jabuka je simbol prijateljstva i ljubavi, a novac je namijenjen djevojci za

³⁰ Kazala mi je 2016. godine Vida Bago, djev. Crnogorac, rođena 1939. u selu Crnogorci kraj Posušja.

³¹ Vitez, Zorica, *Hrvatski svadbeni običaji*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2003. str. 9-34.

spremanje. Djevojka uzima jabuku i daje ju ocu, a od prosaca uzima rakiju i nazdravlja svim okupljenima. Slijedi dogovor oko datuma svatova i slavi se do dugo ujutro. Bio je običaj da momak poslije zaruka ne dolazi do djevojke sve do svatova. Petnaest dana prije svatova, mladoženja zove svoje goste. Običaj u Hercegovini koji traje i danas je taj da si dužan otići u svatove onome tko je bio u tvojim svatovima. Hercegovačke svadbe održavale su se strogo u određeno doba godine: od blagdana Svih svetih do sv. Andrije, i od Božića do Poklada. Osobe koje su ključne u hercegovačkim svatovima su jenga - neudata sestra od mladoženje koja mladenki nosi buket, zatim kum, stari svat- starješina svatova, barjaktar- mladić koji nosi zastavu i najstarija baka u selu koja posvećenom vodom blagoslivlja svatove. Nakon što se svatovi okupe kod mladoženje, ide se po mladu. Svatovi su bili okićeni ružmarinom, rupcima, ručnicima. Običaj je bio da svaki svat daruje u novcu djevojke koje kite svatove. Nakon kićenja, stari svat daje naređenje za polazak do mlade. Pri polasku iz kuće, djevojke bi ovako pjevale:

Zbogom pošli, kićeni svatovi,

Zarana se dvoru povratite,

Zarana nam zlato dovedite,

Nek donese sunca u njedarcu,

Mjesečine u oba rukava.

Kod mladine kuće skupilo bi se cijelo susjedstvo. Mladoženja i njegovi svatovi uz pjesmu pozdravljaju okupljene i traže da im daju mladenku. Mladenku bi zaključali u jednu sobu tako da nitko od mladoženjine strane ne može ući po nju. Tada slijede pregovori za mladenku, izvode se lažne mladenke koje su obično prijateljice ili rodice od mlade. Tek kada kum dobro plati, pustili bi pravu mladu koju kum uzima za ruku i dovodi do budućeg mladoženje. Tada slijedi kratko čašćenje te se odlazi u crkvu na vjenčanje, a tom činu prisustvuju svi svatovi. Mladenci jedno drugom na ruku stavljaju prsten u znak vječne vjernosti. Poslije svečanog čina vjenčanja odlazi se mladoženjinoj kući, gdje mlada mora prebaciti jabuku s novcem preko kuće i poljubiti kućni prag. Također, mlada iz svoje šarene zovnice po dvorištu prosipa voće i slatkiše koje djeca radosno hvataju. Nakon toga organizira se slavlje i negdje oko ponoći darivaju se mladenci, to je takozvana jabuka. Taj običaj nastao je još davno, kada bi se jabuka prosljeđivala iz ruke u ruku svatova te bi svaki svat u nju

morao umetnuti metalni novčić kao dar mladenki. (Danas se ovaj običaj obavlja tako da se mladencima veća cifra novca dariva u koverti.) Slavilo bi se do dugo u noć, a na kraju samog slavlja često bi se govorili: „*U svatove bakćuć', a iz svatova šapljuć'*“.³²

Kazivačica Vida, vrativši se u, kako ona kaže, davnu prošlost govori: „*Svatovi su bili mnogo skromniji nego što su danas. Ako je bilo 15 gostiju, to je bio uspjeh. Automobila nije bilo, vozilo se na konju. Bilo ih je i koji su išli pješke. Za ručak se pravila sarma, skuvala se piletina, izriže se na komade i pohuje se za svatove, a juha se iskoristi. Patišpanja je bio kolač. Mlada nije imala vjenčanicu, imala je odjeću koju bi joj majka našla u ormaru. Kad mlada dođe do mladoženjine kuće, u svoj budući dom, na guvnu pored kuće igralo se kolo. Običaj je bio kad mlada dođe u novu kuću da preko nje pribaci jabuku. Ako bi uspila pribacit, znači da je snažna žena i da će se moć nosit sa zatomkom žene i majke. Mladoženjini roditelji stavili bi i stolac na sri puta, da smeta u prolazu mladi. Ako bi ga mlada mirno sklonila, smatrala bi se pristojnom i dobrom ženom, a ako bi ga šutnula smatrala se opasnom suprugom.*“³³

5. Narodna vjerovanja

Kategoriju fikcije ljudska kultura poznaje od svojih prapočetaka. U srednjem vijeku ljudi su zadovoljavali potrebu da usmenom komunikacijom doznaju više o starim vremenima, događajima i osobama koje su bile važne. Tako su se stvarale priče, kako stvarne tako i fiktivne. Bile su jako popularne priče o mitskim velikanima, o fantastičnim likovima i slično. U hrvatskoj usmeno-književnoj povijesti bilo je mnogo priča u koje je narod vjerovao. To su pripovijesti u koje je narod vjerovao da su istinite, takve pripovijesti stoljećima su se oblikovale i usmeno prenosile. Takve pripovijesti motivirane su različitim čimbenicima, bile su povezane s astralnim pojavama, prirodnim pojavama, praznovjerjem i slično. Kada bi se prirodnim pojavama koje su bile pomalo neobične pridodavala mašta tada su se lako oblikovale priče u koje bi narod zaista i vjerovao. Imale su temu vezanu uz imaginarni prostor, raznovrsne tajne, vezu nadnaravnog i konkretnog, često sadržavaju likove iz demonološkog svijeta, kao što su vukodlaci, vještice, vile, demoni. Onaj koji je pričao ovakve priče u svoje pripovijesti često bi uvrstio groblja, jame, goleti te mitske biljke i životinje.

³² Alilović, Ivan, *Hrvatski narodni običaji u Hercegovini*, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1977., str. 62-76.

³³ Kazala mi je 2016. godine Vida Bago, djev. Crnogorac, rođena 1939. u selu Crnogorci kraj Posušja.

Temeljni ugođaj daju mitska i demonološka bića. Takva predaja, prepričana tisuće puta, postala je narodno vjerovanje, odnosno praznovjerje.³⁴

Narodna praznovjerja imaju svoje uporište na demonološkim (demonskim) predajama. Demonološke predaje u osnovi imaju osobni doživljaj, susret s demonološkim (onostranim) bićem. Najčešći demoni u toj vrsti naših predaja su: vještice, stuhe, irudice, kuga, kučibabe, vukodlaci (kodlaci, kudlaci, kozlaci), čaratani, đavao (vrag-crni ovan, crni pas), orao, mačić; zloguke ptice (gavran, kukviža, sova), te razna plašila, prikaze i utvare.³⁵

Iako nije postojalo mnogo praznovjerja, kazivačica navodi jedno vjerovanje koje je rašireno u našem kraju. To doista ne smatra praznovjerjem, tako se vjerovalo, čak se i u njenom životu obistinilo. Uvijek se govorilo kako sova nije dobar znak. Kada se pojavi sova u selu, znalo se da će se nešto loše dogoditi. Vida je ispričala kako se u njenom slučaju to dogodilo. Večer prije nego je njena svekrva umrla, sova je doletjela skoro do kućnih vrata, gukala cijelu noć dok je oni nisu natjerali. Čak prije par dana, prije nego se desila iznenadna smrt njene snahe, vidjela je sovu ispred kuće. Kaže kako je i do sada, prije nego će netko umrijeti u selu vidjela sove, čak po nekolicinu njih.³⁶

U hercegovačkim selima u prošlosti je kružila priča o vukodlaku koji po noći hoda i lovi. To je tzv. *Priča o bilom lovcu*. „Govorio pratar misu u groblju na Trnu pokraj Lištice. Naišao nekakav lovac i svratija se u groblje da sluša misu. Kad se dizalo tilo i krv naleti zec, a lovac dum iz puške u zeca. Pratru ispadne iz ruke oštija ili kalež i on rekne: „Dabogda lovija i na onom svitu, a nikad ništa ne ulovija.“ Tako ga pratar prokune i tako mu se dogodi.“ Pričalo se kako su ga mnogi ljudi viđali po noći. Strašan je i cijeli u kandžama te mu psi štekću.³⁷

6. Ganga

Ganga spada u hrvatsko regionalno kulturno nasljeđe. S obzirom na to da nije bilo pismenosti, usmeno prenošenje baštine bilo je dominantno, pa tako i same gange. Usmena predaja najvažnija je za očuvanje ovakve vrste pjevanja. Ganga se u Hercegovini pojavljuje početkom 20. stoljeća. Gotovo svako selo imalo je svoj napjev i tekst pjesme. Riječ je o

³⁴ Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013., str. 387-391.

³⁵ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet, str. 436.

³⁶ Kazala mi je 2016. godine Vida Bago, djev. Crnogorac, rođena 1939. u selu Crnogorci kraj Posušja.

³⁷ Alilović, Ivan, *Hrvatski narodni običaji u Hercegovini*, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1977., str. 122

kratkim pjesmama od dva stiha. One su upućivale na obiteljski život u Hercegovini, društvene odnose, zanimanja kojima su se ljudi bavili, zaljubljuvanja mladih ljudi, vjerski život i sl. Ganga je momačko ili djevojačko skupno pjevanje u kojem jedan pjevač pjeva melodiju, a ostali ga prate držanim tonom. Glas glavnog pjevača mora nadvisivati glasove ostalih sudionika u pjevanju. Obično se ganganje vrši ispjevavanjem samoglasnika „e“ i „o“. Najduže se očuvala ganga *okavica* u kojoj kroz glasove gangaša ili pratitelja u uhu slušatelja dolazi do izražaja odjek vokala „o“. Ganga je iz Dalmacije, preko Posušja došla do cijele Hercegovine. Posušje je dakle glavno središte iz kojeg se ganga raširila po Hercegovini. Ganga prati hercegovačku mladost kod raznih svečanosti, sijela, kolanja, poljskih radova, zajedničkih putovanja, kod stada, nakon svete mise itd. Smatra se da je ganga nastala dozivanjem čobana koji su se glasovnim putem dozivali i dogovarali gdje će se naći. Od toga je krenulo tzv. putničko pjevanje iz kojeg se poslije rodila ganga.³⁸

Novija istraživanja govore da je ganga vjerojatno nastala oko gusala, tj. slušajući guslare, glasom se oponašao zvuk gusala. Dok je glavni pjevač pjevao tekst u cijelosti, drugi pjevači pjevali bi napjev na slogovima gan-gan, gan-gan; hotimice imitirajući gusle (neki kažu još i diple). Otuda i danas, prema svjedočanstvima više istraživača, običaj da se za pjevanje onih koji prate, „voze“, „gangaju“, vodećeg pjevača na muklim vokalima ili slogovima, kaže da – „gusle“.³⁹

Društvo koje čuva tradiciju gange u Posušju je *Hrvatsko kulturno umjetničko društvo fra Petar Bakula*. Oni ujedno sviraju i tradicionalne instrumente kao što su diple i gusle.

Hercegovac svoj krš voli

kad ga vidi glava ga ne boli.

Lipovice malo niže Graca,

tu je moja mala kod ovaca.

³⁸ Cvitković, Ivan, *Ganga, Pjesma o životu u Hercegovini*, Sarajevo : University Press, Izdanja Magistrat ; Zagreb: Plejada, 2017. str. 126.

³⁹ Lorger, Srećko, *Ganga: priprosto (polifono) skupno pjevanje*, Anali Dubrovnik 51/2 (2013), str. 529.

Sveti Franjo dat ću ti šilježe

samo kaži di curice leže.⁴⁰

Gangi, gango, i meni si draga,

Da si gora od crnog vraga.

Gango moja, gangao te ne bi,

Da se nisam rodio u tebi.⁴¹

7. Rječnik

B

Bila subota – Velika subota

barjaktar – mladić koji nosi zastavu u svatovima

bećaruša – djevojka koja se smatrala zavodnicom

blagdanak – blagdan

C

ciniti – poklanjati, darivati, častiti

crljena – crvena

Č

čeljad – narod

čarapine – čarape

Ć

⁴⁰ Kazao mi je 2016. godine Hrvoje Grubišić, rođen 1995. u Gracu kraj Posušja, član HKUD-a fra Petar Bakula.

⁴¹ Cvitković, Ivan, *Ganga, Pjesma o životu u Hercegovini*, Sarajevo : University Press, Izdanja Magistrat; Zagreb: Plejada, 2017. str. 126.

ćosanje – sijelo mladića i djevojaka

D

divojke –djevojke

duv – duh

F

fildžan– šalica za kavu

G

grišna– grješna

gumno – gumno, livada gdje se vrlo žito

gargaše – predmet pomoću kojega se navlačila vuna

I

ilo – jelo

izrizati – izrezati

J

jezus – „U ime Isusovo“

jenga – neudata sestra od mladoženje koja mladenki nosi buket

K

kruv – kruh

kuvani – kuhani

kripna – budna, svježa, dostojna

komaštre – lanac na kojem visi lonac iznad ognjišta

L

lipu – lijepu

lipše – ljepše

lug – pepeo

lovija – lovio

M

moreš – možeš

meza – pladanj sa najčešće pršutom i sirom, tradicionalno jelo u Hercegovini

mlačarija – mladići i djevojke

mesliđan – bosiljak

mišati– miješati

ma'ati – mahati

N

našen – našem

O

oštija – hostija

P

pivalo – pjevalo

pisma – pjesma

patkati duhan– slagati duhan

patišpanja – tradicionalni kolač

pratar – fratar

pridile – predjele

pisnički – pjesnički

R

rusake – torbe

'rvacka – hrvatska

S

sač – naprava ispod koje se peče kruh

svitnjaci – vatre koje se pale uoči većih svetaca

skuvala – skuhala

sri – sred

svratija – svratio

svitlost – svjetlost

sritan – sretan

Š

šijavica – igra koju su ljudi igrali, vrsta brojalice

štekćati – lajati

šilježe – staro janje

T

tribaš – trebaš

tisnim– tijesnim

U

ujitru – ujutro

Uočnica – dan prije Velike Gospe

V

vareno – kuhano

vira – vjera

virovalo – vjerovalo

Z

zavitovati – obećati da ćeš ispuniti zavjet Bogu

zamiračina – promatranje djevojaka i momaka, zavođenje

zovnica – ukrasna torbica, tradicionalna hercegovačka nošnja

zvizda – zvijezda

zvizdan – najgora ljetna vrućina

8. Zaključak

Usmena književnost dio je književnosti koju je narod stoljećima oblikovao i stvarao, ona je najznačajnija za očuvanje nacionalnog identiteta, kulture i tradicionalne baštine jednog naroda. Koliko su bogati običaji, toliko je zaista jedan narod bogat. Usmena književnost predstavlja osnovu za razvitak pisane književnosti, njome su inspirirani brojni pisci pa oni svoja djela oblikuju upravo prema narodnoj književnosti. Također, ona predstavlja spomenik starih običaja, moralnih vrijednosti, vjerovanja i ideologije. Hrvatsku usmenu književnost obilježavaju i povijesne okolnosti pa je time ona postala učiteljicom povijesti i tradicije. Kroz ovaj rad prikazani su običaji Hercegovine, vjerovanja i slavlja, a sve navedeno predstavlja najvažniji dio u cjelokupnoj slici Hercegovine. Pišući ovaj rad shvatila sam koliko su običaji zapravo važni, dobila sam uvid u neki novi svijet, drugačiji od ovoga danas, svijet ispunjen običajima koji su se njegovali i čuvali, puno više nego što se to danas čini. Ti običaji predstavljaju naše duhovno blago i tako najbolje ocrtavaju narodnu dušu. Kazivači spomenuti u ovom radu, pripovijedajući mi o starim običajima, vratili su se u prošlost, u svijet skromnog, jednostavnog i poštenog življenja, u svijet međusobne ljubavi, poštovanja i sloge te su samim time i u meni upalili iskru nostalgije i želje da jednog dana ove običaje koje čovjeka čine čovjekom prenesem na svoje potomke.

Literatura

1. Alilović, Ivan, *Hrvatski narodni običaji u Hercegovini*, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1977.
2. Botica, Stipe, *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013.
3. Braica, Silvio, *Božićni običaji*, Etnografski muzej Split, Split, 2004., str. 1-7.
4. Cvitković, Ivan, *Ganga, Pjesma o životu u Hercegovini*, Sarajevo : University Press, Izdanja Magistrat ; Zagreb : Plejada, 2017.
5. Čapo, Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskršni običaji*, Golden marketing, Zagreb, 1997.
6. Dragić, Helena, *Osobna imena motivirana imenima ranokršćanskih mučenica*. *Croatica et Slavica Iadertina*, 13 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017., 235.-252.
7. Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399-435.
8. Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, *Titius*, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 155-183.
9. Dragić, Marko, *Metkovska pasionska baština*, *Hrvatski neretvanski zbornik 6/2014*, Društvo Neretvana i prijatelja Neretvana u Zagrebu, Zagreb, 2014., str. 229-247.
10. Dragić, Marko, *Općedruštveni značaj usmene književnosti*, *Zbornik radova Utjecaj hrvatske usmene tradicije u suvremenoj književnosti za djecu i mlade*, Gradska knjižnica Marka Marulića Split, Split, svibanj 2014., str.16-25.
11. Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, *Croatica et Slavica Iadertina 6* Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2011., str. 229-264.
12. Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 45 (4), Split, 2010., str. 467- 488.
13. Dragić, Marko, *Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2009., str. 205.-228.
14. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, *Crkva u svijetu*, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, 67-91.
15. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
16. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 43 (3), Split, 2008., str. 414-440.

17. Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, 3 (3), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2007., str. 369-390.
18. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006.
19. Dragić, Marko, *Tuj tunja, tu jabuka: hrvatske lirske narodne pjesme iz Rame*, Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda, 1995.
20. Kelava, Josipa, *Badnjica u kulturnoj baštini posušškoga kraja*. Ethnologica Dalmatica 24 (1). Split. 2017., str. 1-17.
21. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u: Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
22. Lorger, Srećko, *Ganga: priprosto (polifono) skupno pjevanje*, Anali Dubrovnik 51/2 2013, str. 501-539.
23. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.
24. Vitez, Zorica, *Hrvatski svadbeni običaji*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2003.

POETIKA USMENOKNJIŽEVNE BAŠTINE POSUŠKOGA KRAJA

Sažetak

U ovom radu prikazani su običaji Hercegovine, odnosno Općine Posušje i sela Bage. Rad je svojevrstan osvrt na hercegovačku prošlost, opisuje stare svadbene, božićne i uskrsne običaje te seoska slavlja, narodna vjerovanja i razmišljanja. Božić i Uskrs, kao najvažniji kršćanski blagdani oduvijek su bili razlog narodnog slavlja pa su se tako iz tih slavlja razvili narodni običaji koji se stoljećima prenose s koljena na koljeno. Svadbe, sijela i derneci zauzimali su središnje mjesto u hercegovačkom životu te oni sadrže mnoštvo običaja i priča. Sveti Ivan i Ilija sveci su koji su posebno štovani pa stoga njihovi blagdani sadrže mnoštvo folklornog bogatstva. Opisana su narodna vjerovanja i praznovjerja koja su pokazatelji maštovitosti, ali i straha pučanstva. Također, bitno mjesto u ovom radu zauzima ganga, pjevanje koje najsnažnije predstavlja Hercegovinu i kroz svoje stihove donosi dašak nekadašnjeg življenja. Ništa tako snažno kao tradicija i običaji ne približava duh određenog naroda, zato je važno te iste običaje očuvati od zaborava. Kroz govor kazivača tradicija je oživjela i ostala zapisana s namjerom da se prenese i očuva.

Ključne riječi: Hercegovina, Posušje, selo Bage, običaji, usmena predaja, folklorno bogatstvo

POETICS OF ORAL LITERARY HERITAGE OF THE POSUŠJE REGION

Abstract

This paper speaks of old customs of Herzegovina, municipality of Posušje and village Bage. This work is a kind of a reflection on the Herzegovinian past, describing old wedding, Christmas and Easter customs, rural celebrations, folk beliefs and thoughts. Christmas and Easter, as the most important Christian holidays, have always been the cause of the national celebrations, and from those celebrations people have developed folk customs that have been transmitted among people for centuries. Weddings and other family gatherings have occupied the central place in Herzegovinian life and they contain plenty of stories and costumes. Saint John and saint Elijah are especially worshiped among people so their holidays contain rich folk heritage. Also, this paper describes national beliefs and superstitions, which are indicators of imagination and the fear of people. Very important place in this work takes *ganga*, song that represents Herzegovina in the most powerful way and through its lyrics brings the taste of the former life. Nothing like the tradition and the customs approaches the spirit of a particular nation, so it is important to keep those habits from oblivion. Through the testimony of speakers, the tradition has revived and remained written with the intention of being transferred and preserved.

Key words: Herzegovina, Posušje, village of Bage, costumes, oral tradition, folk heritage

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja **Petra Bago**, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce **hrvatskog i talijanskog jezika**, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 17.7.2019.

Potpis

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

kojom ja **Petra Bago**, kao autor/ica završnog rada dajem suglasnost Filozofskom fakultetu u Splitu, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom **Poetika usmenoknjiževne baštine posušškoga kraja**

koristi na način da ga, u svrhu stavljanja na raspolaganje javnosti, kao cjeloviti tekst ili u skraćenom obliku trajno objavi u javno dostupni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu, Sveučilišne knjižnice Sveučilišta u Splitu te Nacionalne i sveučilišne knjižnice, a sve u skladu sa *Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima* i dobrom akademskom praksom.

Korištenje završnog rada na navedeni način ustupam bez naknade.

Split, 17.7.2019.

Potpis

